

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПОСТБІФУРКАЦІЙНИЙ ПЕРІОД*

Нікітішин А. О.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання інституційних перетворень податкового регулювання після прийняття Податкового кодексу України.

Метою дослідження є розкриття інституційних перетворень податкового регулювання та визначення зміни його фіскальної ролі при формуванні бюджету країни після прийняття Податкового кодексу України.

Методи дослідження. Методологічною основою статті є положення теорії синергетики, які використані при аналізі трансформації податкового регулювання. У науковому дослідженні використовувався понятійно-категоріальний апарат синергетичної парадигми.

Результат роботи: розкрито інституційні перетворення податкового регулювання та визначено зміни його фіскальної ролі при формуванні доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів після прийняття Податкового кодексу України. Встановлено, що прийняття даного законодавчого документу мало наслідком значну трансформацію інституційних засад податкового регулювання, що сприяло підвищенню впорядкованості відносин між фіскальними органами та платниками податків. Проведений аналіз показав, що значне скорочення податків і зборів у податковій системі України наприкінці 2010 року, а також у 2011-2017 роках не призвело до втрати її фіскального потенціалу, а навпаки – підвищило якість забезпечення бюджету податковими доходами.

Галузь застосування результатів: результати проведеного дослідження можуть бути використані у теорії й практиці оподаткування, управлінні податковими процесами, виробленні стратегій розвитку державної податкової політики на державному та місцевому рівнях.

Висновок. Визначено, що прийняття Податкового кодексу України зумовило трансформацію вітчизняної системи податкового регулювання при формуванні доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів. У період 2011-2017 років в порівнянні з 2004-2010 роками спостерігається підвищення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджетної системи України; підвищення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни на загальнодержавному рівні; стабільність фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни на місцевому рівні.

Ключові слова: податок, оподаткування, податкове регулювання, податкова система, трансформація, біфуркація.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЛОГОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПОСТБІФУРКАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Нікітішин А. А.

Предметом исследования есть теоретические и практические вопросы институциональных преобразований налогового регулирования после принятия Налогового кодекса Украины.

Целью исследования есть раскрытие институциональных преобразований налогового регулирования и определение изменения его фискальной роли при формировании бюджета страны после принятия Налогового кодекса Украины.

Методы исследования. Методологической основой статьи являются положения теории синергетики, которые использованы при анализе трансформации налогового регулирования. В научном исследовании использовался понятійно-категоріальний апарат синергетическої парадигми.

Результат работы: раскрыты институциональные преобразования налогового регулирования и определены изменения его фискальной роли при формировании доходов сводного, государственного и местных бюджетов после принятия Налогового кодекса Украины. Установлено, что принятие данного законодательного документа имело следствием значительную трансформацию институциональных основ налогового регулирования, что способствовало повышению упорядоченности отношений между фискальными органами и налогоплательщиками. Проведенный анализ показал, что значительное сокращение налогов и сборов в налоговой системе Украины в конце 2010 года, а также в 2011-2017 годах не привело к потере ее фискального потенциала, а наоборот - повысило качество обеспечения бюджета налоговыми доходами.

Область применения результатов. Результаты проведенного исследования могут быть использованы в теории и практике налогообложения, управлении налоговыми процессами, выработке стратегий развития государственной налоговой политики на государственном и местном уровнях.

Вывод. Определено, что принятие Налогового кодекса Украины обусловило трансформацию отечественной системы налогового регулирования при формировании доходов сводного, государственного и местных бюджетов. В период 2011-2017 годов по сравнению с 2004-2010 годами наблюдается: повышение фискальной роли налогового регулирования при формировании доходов

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

бюджетной системы Украины; повышение фискальной роли налогового регулирования при формировании доходов бюджета страны на общегосударственном уровне; стабильность фискальной роли налогового регулирования при формировании доходов бюджета страны на местном уровне.

Ключевые слова: налог, налогообложение, налоговое регулирование, налоговая система, трансформация, бифуркация.

TRANSFORMATION OF TAX REGULATION IN THE POST-BIFURCATION PERIOD

Nikitishin A. O.

The object of the research is to study theoretical and practical questions of institutional transformation of tax regulation after the adoption of the Tax Code of Ukraine.

The aim of the research is to show institutional transformations of tax regulation and to determine changes in its fiscal role in formation of the national budget after the adoption of the Tax Code of Ukraine.

Research methods. Methodological foundation of the article is built on the terms of the synergetic theory used for analysing the transformation of the tax regulation. The terms and categories of the synergetic paradigm were used in the scientific research.

Research results: we showed institutional transformations of the tax regulation and determined the changes in its fiscal role in formation of the income of the summary, state and local budgets after the adoption of the Tax Code of Ukraine. It was proven that the adoption of this legislative act resulted in a significant transformation of the institutional foundations of the tax regulation which helped to normalize the relations between fiscal authorities and taxpayers. The conducted study showed that a significant reduction of taxes and charges in the tax system of Ukraine at the end of 2010 as well as in the period from 2011 to 2017 did not result in the loss of its fiscal potential and, on the contrary, improved the quality of the budget provision with tax income.

Branch of results application: the results of the conducted research can be used in taxation theory and practice, management of tax processes and development of strategies of the state tax policy on the state and local levels.

Conclusion. It was proven that the adoption of the Tax Code of Ukraine resulted in transformation of the national tax regulation system at formation of income of the summary, state and local budgets. The following events were observed in the period from 2011 to 2017 in comparison with the period from 2004 to 2010: increase of the fiscal role of the tax regulation in formation of income of the budget system of Ukraine; increase of the fiscal role of the tax regulation in formation of income of the national budget on the national level; stability of the fiscal role of the tax regulation in formation of income of the national budget on the local level.

Key words: tax, taxation, tax regulation, taxation system, transformation, bifurcation

JEL Classification: H21, H71, K34.

Постановка проблеми. До кінця 2010 року податкова система України досягла критичного рівня неефективності, що проявилось у дестабілізації матеріального виробництва, негативному впливі на економічні процеси, слабкій координації податкового законодавства та значній кількості змін до нього, дискретності у реформуванні, значних інституційних витратах як платників податків так і податкових органів тощо. Зазначене зумовило суттєве зменшення її ролі як вагомого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Накопичення значних дисбалансів у податковій системі України зумовило виникнення переломного моменту, коли урядові необхідно було приймати стратегічне рішення, покликане суттєво підвищити дієвість інституту оподаткування, на основі якісного удосконалення інституційного забезпечення розвитку податкових відносин. І таким рішенням стало прийняття наприкінці 2010 року довгоочікуваного Податкового кодексу України.

Саме тому набуває актуальності питання визначення та аналізу змін інституційних показників податкового регулювання у період після прийняття даного інститутоформуєчого законодавчого документу, що дозволить приймати більш обґрунтовані рішення при досягненні основного завдання державної фінансової політики – забезпечення оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів, маючи на меті забезпечення стійкого зростання матеріального виробництва та добробуту населення країни.

Аналіз останніх наукових досліджень. Значну увагу до дослідження розвитку вітчизняної податкової системи приділили у своїх наукових працях такі науковці як: В. Л. Андрущенко, В. В. Лисенко, Л. В. Лисяк, А. А. Мазаракі, А. М. Новицький, А. М. Соколовська, Т. В. Тучак, І. Я. Чугунов, К. І. Швабій та інші. Віддаючи належне значному внеску авторів у дослідження зазначеного напрямку державних фінансів, відмітимо, що перетворенню податкового регулювання із урахуванням положень теорії синергетики приділено недостатньо уваги.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання інституційних перетворень податкового регулювання після прийняття Податкового кодексу України.

Метою дослідження є розкриття інституційних перетворень податкового регулювання та визначення зміни його фискальної ролі при формуванні бюджету країни після прийняття Податкового кодексу України.

Методологічною основою статті стали положення теорії синергетики, які використані при аналізі трансформації податкового регулювання. Також у дослідженні використовувався понятійно-категоріальний апарат синергетичної парадигми.

Результати дослідження. Термін «трансформація» походить від латинського слова «transformatio», яке означає зміну, перетворення виду, істотних властивостей і форми чого небудь [1]. Прийняття Податкового кодексу України було зумовлено тим, що функціонування інституту податкового регулювання деякою мірою

вже не відповідало сучасним ринковим умовам господарювання, а процес його часткової зміни не забезпечував дієвого впливу на соціально-економічний розвиток країни. Наростаючий суперечливий вплив асинхронного та асиметричного розвитку системи податкового регулювання на економічні процеси вимагав її інституційної трансформації.

На думку В.Д. Лагутіна: «Розвиток характеризується багатомірною природою. Він починається в точках біфуркації...» [2, с. 41]. Таку точку біфуркації В.П. Горбулін називає «моментом істини» [3, с. 483]. У сучасних наукових працях термін «біфуркація» досить часто вживається для позначення якісних перебудов різних об'єктів або систем які еволюціонують, а саму перебудову біфуркацією [4]. Зокрема, автори монографії «Структурні зміни та економічний розвиток України» зазначають: «У момент настання точки біфуркації в економіці відбуваються серйозні зміни: змінюється структура системи, пропорції...» [5, с. 87]. Біфуркаційний шлях розвитку вітчизняної податкової системи, з огляду на прийняття Податкового кодексу України – це перехід до нового механізму розвитку та впорядкування податкових відносин. Таку точку біфуркації можливо визначити як «м'яку», тому що перехід системи із одного стану в інший відбувся плавно і безперервно [6].

В залежності від стійкості, здатності до саморозвитку та адекватності системи зовнішнім умовам розвитку виникають нові точки біфуркації: «... у процесі руху від однієї точки біфуркації до іншої відбувається розвиток системи» [7, с. 43]. Один із засновників філософії систем та загальної теорії розвитку Е. Ласло розглядає біфуркацію як перехідну стадію, «вікно» у новий стійкий динамічний режим [8, с. 12].

Таким чином, прийняття Податкового кодексу України наприкінці 2010 р. стало піковою точкою (точкою біфуркації), в якій започатковано новий етап розвитку вітчизняної податкової системи. Він визначався виникненням якісно нових механізмів, відносин та тенденцій у податковому регулюванні, яке зазнало значних трансформацій, перетворилося у дієву систему, яка має якісно нову здатність задовольняти соціально-економічні потреби країни.

Точки біфуркації надають поштовх системі для переходу на якісно новий рівень розвитку, вони можуть конструктивно впливати на еволюцію системи [9, с. 39-40]. Проте, як слушно зауважує А.А. Мазаракі, у певний період при функціонуванні організації можуть виникати нерівноважні процеси «... зламу стабільного порядку...», коли виникають нестійкі стани «точки біфуркації» [10, с. 18]. Іноді суспільство не повністю сприймає такий злам минулого порядку, що яскраво демонструє «Податковий Майдан» [11, с. 170; 12, с. 248]. Зазначений Майдан розпочався 16 листопада 2010 року, набувши масового характеру 22 листопада 2010 року, і був протестом платників податків проти нових правил оподаткування у Податковому кодексі України, який відміняв прийнятні для них механізми спрощеного режиму оподаткування малого бізнесу. Саме тому вважаємо обґрунтованим твердження, що: «Розвиток податкової системи повинен відбуватися еволюційним шляхом відповідно до довгострокових макроекономічних цілей розвитку держави» [13, с. 94]. В умовах нестійкого економічного зростання, значної залежності вітчизняних макро- та мікро- економічних показників від розвитку глобальної економіки такий розвиток має бути забезпечено, як зазначає А.М. Соколовська, шляхом: «...поступових, еволюційних змін...», без докорінної перебудови «...складу і структури її «ядра» [14, с. 312]. Важливим є забезпечення та, як наголошує І.Я. Чугунов: «...посилення системності та послідовності у реалізації бюджетно-податкової політики...» на всіх рівнях економічних процесів [15, с. 7].

Прийняття Податкового кодексу України наприкінці 2010 р. стало біфуркаційним переходом до нових інституційних засад податкового регулювання, сприяло інституційному оновленню податкової системи України. Якщо підходити (з врахуванням положень системно-синергетичного підходу [16]) до розуміння біфуркації як переломного моменту у розвитку податкової системи України, в якій визначається майбутній напрям її розвитку, то постбіфуркаційний період – це час після такого моменту, тобто після прийняття Податкового кодексу України.

Трансформація податкового регулювання у постбіфуркаційний період (якісно новий період розвитку після прийняття Податкового кодексу України) характеризується упорядкуванням податкових відносин, забезпеченням організаційної єдності системи, підвищенням її адаптації до сучасних соціально-економічних процесів в країні. У постбіфуркаційний період (з початку 2011 року) система податкового регулювання проходить досить складні процеси інституційної трансформації, формування нової архітекτονіки та адаптації до зовнішніх соціально-економічних умов, для якого є характерним (особливо на початковому етапі перетворень) певна непередбачуваність та невизначеність. Таким чином, постбіфуркаційний період є періодом виникнення впорядкованості системи у новому стані.

Значний вплив на дохідну частину бюджету країни має податкове регулювання [17, с. 31]. Значне скорочення кількості податків і зборів у прийнятому Податковому кодексі України призвело до тимчасового вступу податкової системи України у зону біфуркації, а у такій зоні, як відмічають в загальному В.П. Горбулін та А.Б. Качинський: «...майбутнє системи стає непередбачуваним» [18, с. 100]. У випадку із податковою системою така непередбачуваність могла проявитися у втраті її фіскального потенціалу і, як наслідок, виникненні у 2011 р. дисбалансів у бюджетній системі та зменшенні ефективності політики у сфері державних фінансів. У такі періоди часто виникають точки біфуркації, які спричиняють злам старих тенденцій, формування нових конфігурацій чинників, започаткування інших напрямів розвитку та структурних зрушень [19, с. 5].

Податкове регулювання є важливим інструментом формування дохідної частини бюджету України. Питома вага дохідної частини Зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті (ВВП) за 2004-2010 рр. складає в середньому 28,80%, 2011-2017 рр. – 31,08% (Табл. 1).

У постбіфуркаційний період відбулась трансформація ролі податкового регулювання при формуванні доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів.

Таблиця 1. Питома вага дохідної частини Зведеного бюджету України у ВВП за період 2004-2017 рр., %

Період	Роки	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Цільові фонди	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)
Добіфуркаційний	2004	17,67	6,87	0,71	0,12	0,23	25,60
	2005	21,44	6,95	0,61	0,04	0,30	29,34
	2006	22,25	7,18	0,57	0,03	0,38	30,41
	2007	21,47	6,46	0,85	0,01	0,48	29,28
	2008	22,93	6,11	0,68	0,01	0,34	30,06
	2009	21,97	6,17	0,39	0,07	0,23	28,82
	2010	20,92	6,59	0,28	0,03	0,25	28,07
	2004-2010	21,24	6,62	0,58	0,04	0,32	28,80
Точка біфуркації - прийняття Податкового кодексу України							
Постбіфуркаційний	2011	24,81	4,45	0,17	0,04	0,08	29,54
	2012	24,71	5,55	0,20	0,02	0,06	30,53
	2013	23,25	5,58	0,11	0,10	0,04	29,08
	2014	23,16	5,08	0,13	0,34	0,03	28,74
	2015	25,53	7,05	0,09	0,09	0,03	32,79
	2016	27,28	5,26	0,07	0,18	0,03	32,82
	2017	27,75	5,18	0,07	0,05	1,02	34,08
	2011-2017	25,21	5,45	0,12	0,12	0,18	31,08
2011-2017/ 2004-2010	+3,97	-1,17	-0,46	+0,08	-0,14	+2,28	

Джерело: складено та розраховано на підставі даних [20].

Протягом постбіфуркаційного періоду 2011-2017 рр. показник частки податкових надходжень до Зведеного бюджету України у ВВП складає 25,21%, що на 3,97% відсоткових пунктів більше показника добіфуркаційного періоду (21,24%) – це свідчить про підвищення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджетної системи України після прийняття Податкового кодексу України.

На збільшення частки перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України у постбіфуркаційний період 2011-2017 рр. (31,08%) проти добіфуркаційного періоду 2004-2010 рр. (28,80%) вплинули:

- економічні фактори (зростання прибутку прибуткових підприємств – надходження податку на прибуток підприємств; зростання імпорту товарів - податку на додану вартість з ввезених на територію України товарів та акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції); зростання середньомісячної заробітної плати – податку на доходи фізичних осіб);
- зміни до механізмів оподаткування в частині проведення індексації ставок податків;
- перерахування прибутку Національним банком України та дивідендів Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України»;
- конфіскація коштів за рішенням суду за вчинення корупційного правопорушення.

Як свідчать дані таблиці 1, найбільша частка ВВП розподілялася через податкову систему у 2017 р. – 27,75%. На формування максимального показника 2017 р. вплинуло значне зростання основних джерел, які формують податкові надходження. Загальна сума податкових надходжень за 2017 р. зросла в порівняно з 2016 р. на 27,3%, а в розрізі основних джерел надходжень: податку на додану вартість (сальдо) – на 33,3%, акцизного податку – на 19,3%, податку на прибуток підприємств – на 21,9%, податку на доходи фізичних осіб – на 33,8%.

Неподаткові надходження також становлять значну частку перерозподілу ВВП та складають у 2004-2010 рр. – 6,62% та 2010-2017 рр. – 5,45%.

Динаміка податкових надходжень повністю відповідає загальній тенденції до зростання, адже вони є базовими джерелами формування доходів бюджету. Роль неподаткових надходжень зменшується, це свідчить про переорієнтацію національної економічної системи та зростання податкового навантаження на неї.

Як свідчать дані таблиці 2, середній показник розподілу ВВП через Державний бюджет України за 2004-2010 рр. складає – 22,20%, за 2011-2017 рр. – 24,45%.

Протягом постбіфуркаційного періоду 2011-2017 рр. показник частки податкових надходжень до Державного бюджету України у ВВП складає 19,41%, що на 3,88% відсоткових пунктів більше показника добіфуркаційного періоду (15,53%) - це свідчить про підвищення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету на загальнодержавному рівні після прийняття Податкового кодексу України.

Така динаміка зумовлена збільшенням ставок:

- акцизного податку на підакцизні товари: пиво, вина кріплені, зброджені напої, спирт етиловий та спиртові напої, тютюнові вироби, пальне, паливо пічне;

- рентної плати за користування надрами;
- рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України;
- рентної плати за спеціальне використання води.

Також у 2015 р. відбулася зміна пропорції розподілу мобілізованих сум податку на доходи фізичних осіб між бюджетами на користь поповнення Державного бюджету України.

Питома вага дохідної частини місцевих бюджетів України у ВВП за 2004-2010рр. складає в середньому 7,14%, 2011-2017 рр. – 6,79% (Табл. 3).

Таблиця 2. Питома вага дохідної частини Державного бюджету України у ВВП за період 2004-2017 рр., %

Період	Роки	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Офіційні трансферти	Цільові фонди	Разом доходів
Добіфуркаційний	2004	12,55	6,26	0,24	0,12	0,44	0,07	19,67
	2005	16,29	6,17	0,16	0,04	0,32	0,05	23,03
	2006	16,78	6,33	0,10	0,03	0,28	0,12	23,63
	2007	15,53	5,61	0,24	0,01	0,58	0,12	22,09
	2008	16,94	5,33	0,21	0,01	0,78	0,10	23,39
	2009	15,72	5,35	0,11	0,07	0,82	0,07	22,14
	2010	14,89	5,81	0,05	0,03	0,59	0,10	21,47
	2004-2010	15,53	5,84	0,16	0,04	0,54	0,09	22,20
Точка біфуркації - прийняття Податкового кодексу України								
Постбіфуркаційний	2011	19,39	3,64	0,04	0,04	0,20	0,02	23,32
	2012	18,83	4,68	0,08	0,02	0,09	0,02	23,72
	2013	17,26	4,78	0,02	0,10	0,11	0,01	22,28
	2014	17,66	4,31	0,06	0,34	0,13	0,01	22,50
	2015	20,59	6,04	0,01	0,09	0,16	0,01	26,89
	2016	21,12	4,34	0,01	0,17	0,17	0,01	25,84
	2017	21,02	4,31	0,01	0,05	0,20	1,00	26,59
	2011-2017	19,41	4,59	0,03	0,12	0,15	0,15	24,45
2011-2017/ 2004-2010	+3,88	-1,25	-0,13	+0,08	-0,39	+0,06	+2,25	

Джерело: складено та розраховано на підставі даних [20].

Таблиця 3. Питома вага дохідної частини місцевих бюджетів України у ВВП за період 2004-2017 рр., %

Період	Роки	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Цільові фонди	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)
Добіфуркаційний	2004	5,12	0,61	0,47	0,00	0,17	6,37
	2005	5,16	0,77	0,45	0,00	0,24	6,63
	2006	5,47	0,85	0,47	0,00	0,26	7,06
	2007	5,94	0,86	0,61	0,00	0,36	7,77
	2008	5,98	0,78	0,46	0,00	0,23	7,46
	2009	6,25	0,82	0,27	0,00	0,16	7,50
	2010	6,03	0,78	0,23	0,00	0,14	7,19
	2004-2010	5,71	0,78	0,42	0,00	0,22	7,14
Точка біфуркації - прийняття Податкового кодексу України							
Постбіфуркаційний	2011	5,42	0,81	0,14	0,00	0,06	6,42
	2012	5,88	0,87	0,12	0,00	0,04	6,91
	2013	5,99	0,80	0,09	0,00	0,03	6,91
	2014	5,50	0,77	0,07	0,00	0,02	6,37
	2015	4,94	1,01	0,08	0,00	0,02	6,06
	2016	6,16	0,92	0,06	0,00	0,02	7,16
	2017	6,74	0,87	0,06	0,00	0,02	7,69
	2011-2017	5,80	0,86	0,09	0,00	0,03	6,79
2011-2017/ 2004-2010	+0,09	+0,08	-0,33	0,00	-0,19	-0,35	

Джерело: складено та розраховано на підставі даних [20].

Зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України внаслідок реформи децентралізації, яка триває з 2014 р. та має на меті передати повноваження та фінанси від державної влади до органів місцевого самоврядування, стали наслідком зростання частки дохідної частини місцевих бюджетів України у ВВП у 2016 р. та 2017 р. до 7,16% та 7,69% відповідно. На зростання частки дохідної частини місцевих бюджетів України у ВВП у зазначений період вплинуло збільшення ролі податкових надходжень при формуванні доходів місцевих бюджетів.

Протягом постбіфуркаційного періоду 2011-2017 рр. показник частки податкових надходжень до місцевих бюджетів України у ВВП складає 5,80%, що лише на 0,09% відсоткових пунктів більше показника добіфуркаційного періоду (5,71%) - це свідчить про певну стабільність фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету на місцевому рівні після прийняття Податкового кодексу України.

Визначаючи потенційний момент біфуркації державного сектора економіки України, Л.В. Лисяк та О.М. Грабчук наголошують, що така біфуркація: «... означає, скоріше за все, ні його руйнування, а зміну засад функціонування...» [21, с. 168]. У точці біфуркації та післябіфуркаційний період значної трансформації зазнали інституційні засади податкового регулювання, які впорядковують відносини між фіскальними органами та платниками податків: суттєво розширено перелік їх прав та обов'язків.

Деякі автори розглядають біфуркацію, як: «...математичне зображення діалектичного переходу кількісних змін у якісні», «...перехід динамічної системи від одного структурно-стійкого стану до іншого через структурно-нестійкий стан в точці біфуркації» [22]. Якщо розглядати суттєве зменшення податків і зборів після прийняття Податкового кодексу України при одночасному збереженні і підвищенні їх фіскального потенціалу, то біфуркацію у податковому регулюванні можливо розглядати як трансформацію кількісних змін у якісні.

Висновки. Після прийняття Податкового кодексу України відбулася трансформація вітчизняної системи податкового регулювання при формуванні доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів. У постбіфуркаційний період 2011-2017рр. показник частки податкових надходжень:

- до Зведеного бюджету України у ВВП складає 25,21%, що на 3,97% відсоткових пунктів більше показника добіфуркаційного періоду (21,24%) - це засвідчило підвищення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджетної системи України;

- до Державного бюджету України у ВВП складає 19,41%, що на 3,88% відсоткових пунктів більше показника добіфуркаційного періоду 2004-2010 рр. (15,53%) - це свідчить про підвищення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни на загальнодержавному рівні;

- до місцевих бюджетів України у ВВП складає 5,80%, що на 0,09% відсоткових пунктів більше показника добіфуркаційного періоду (5,71%) - це свідчить про певну стабільність фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни на місцевому рівні.

Реформування вітчизняного податкового механізму, шляхом прийняття Податкового кодексу України, як засвідчила трансформація інституційних показників податкового регулювання у період 2011-2017 рр., підвищило стійкість податкової системи України до екзогенного та ендогенного негативного впливу, прискорило динаміку її інституціоналізації: перетворило в нову структуровану систему, яка забезпечує стійкість фінансової системи, посилює дієвість податкової політики в умовах економічних перетворень, забезпечує соціально-економічний розвиток країни.

Збільшення фіскальної ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни протягом останніх років вимагає вжиття заходів по обмеженню податкової експансії уряду у відповідь на реалізацію політики управління державним боргом, що є актуальним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 775 с.*
2. *Лагутін В. Можливості інституційного аналізу суспільної стабільності та розвитку. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2018. № 3. С. 37-52.*
3. *Світова гібридна війна : український фронт : монографія; за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.*
4. *Мартинишин Я. М. Цивілізація у точці біфуркації: зародження нового соціального порядку і сучасної моделі управління політичною, економічною та соціокультурною сферами. Економіка і менеджмент культури. 2016. № 1. С. 5–32.*
5. *Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук. Київ : НАН України; Ін-т екон. та прогнозув, 2011. 696 с.*
6. *Поталова Н. А. Синергетичний розвиток складних економічних систем. «Проблеми економіки та управління»: Вісник НУ «Львівська політехніка». 2012. № 725. С. 180-186.*
7. *Бліщук К. М., Борщук Є. М., Бурик З. М. та ін. Концептуальні засади теорії реформування економічної системи України : навч.-наук. вид.; за наук. ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук, проф. В. С. Загорського. К. ; Львів : НАДУ, 2012. 476 с.*
8. *Laszlo E. The Age of Bifurcation. N. Y. L. : Gordon and Breach, 1991. 126 p.*
9. *Мазур О. Біфуркаційний характер розвитку роздрібної торгівлі України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2014. № 1. С. 30-43.*
10. *Основи менеджменту / за ред. А. А. Мазаракі. Харків : Фолю, 2014. 846 с.*

11. Актуальні проблеми теорії та практики оподаткування : монографія; за ред. А. М. Новицького, В. В. Лисенка, К. І. Швабія Ірпін'я : Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. 558 с.
12. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія; В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак. Київ : Алерта, 2013. 384 с.
13. Сіденко В. Р., Скрипниченко М. І., Пономаренко В. С., Чугунов І. Я. та ін. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації; за ред. В. Р. Сіденка. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648с.
14. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. Київ : Знання-Прес, 2004. 454 с.
15. Чугунов І. Я., Павелко А. В., Канєва Т. В. та ін. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
16. Ерохіна Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1999. 160 с.
17. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: моногр. Київ : НІОС, 2003. 488 с.
18. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: [монографія]. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
19. Мазаракі А., Мельник Т. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2011. № 2. С. 5-14.
20. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/16>.
21. Грабчук О. М., Лисяк Л. В. Джерела формування фінансових ресурсів державного сектора економіки України. Бізнес Інформ. 2018. №8. С. 165–170.
22. Краус Н. М. Парагенез інститутів розвитку та інституціональна компонента парадигми інноваційного зростання. Ефективна економіка. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4734>

References

1. Slovník inštomovnykh slov [Dictionary of foreign words], za red. O. S. Mel'nychuka. Kyiv : Holov. red. URSRRE AN, 1974. 775 p. (In Ukr.).
2. Lahutin, V. (2018). *Mozhlyvosti instytutysynoho analizu suspil'noyi stabil'nosti ta rozvytku* [Possibilities of institutional analysis of social stability and development]. *Visnyk Kyivskoho natsional'nogo torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, 3. 37-52. (In Ukr.).
3. Gorbulin, V. P. (ed.). *Svitova gibridna viyna: Ukrainian Front* [World hybrid war: Ukrainian front]. NISD Publishing, Kyiv, 2017. 496 p. (In Ukr.).
4. Martynushyn, Ya. M. (2016). *Tsyvilizatsiya u tochtsi bifurkatsiyi: zarodzhennya novoho sotsial'nogo porядku i suchasnoyi modeli upravlinnya politychnoyu, ekonomichnoyu ta sotsiokul'turnoyu sferamy* [Civilization at the point of bifurcation: the emergence of a new social order and a modern model of management of the political, economic and socio-cultural spheres]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, 1. 5–32. [in Ukr.].
5. Heyets', V. M., Shynkaruk, L. V., Art'omova, T. I. & etc. (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichnyy rozvytok Ukrayiny : monohrafiya* [Structural changes and economic development of Ukraine]; za red. d-ra ekon. nauk L. V. Shynkaruk. Kyiv : NAN Ukrayiny; In-t ekon. ta prohnozuv, 696 p. (in Ukr.).
6. Potapova, N. A. (2012). *Synerhetychnyy rozvytok skladnykh ekonomichnykh system. «Problemy ekonomiky ta upravlinnya»* [Synergetic development of complex economic systems]. *Visnyk NU «L'vivs'ka politekhniky»*, 725. 180-186. [in Ukr.].
7. Blishchuk, K. M., Borshchuk, Ye. M., Buryk, Z. M. & etc. (2012). *Kontseptual'ni zasady teoriiy reformuvannya ekonomichnoyi systemy Ukrayiny* [Conceptual principles of the theory of reforming the economic system of Ukraine] : navch.-nauk. vyd.; za nauk. red. chl.-kor. NAN Ukrayiny, d-ra ekon. nauk, prof. V. S. Zahors'koho. Kyiv ; L'viv : NADU, 476 p. [in Ukr.].
8. Laszlo, E. (1991). *The Age of Bifurcation*. N. Y. L. : Gordon and Breach, 126 p. [in Eng].
9. Mazur, O. (2014). *Bifurkatsiyyny kharakter rozvytku rozdrubnoyi torhivli Ukrayiny* [Bifurcation of the development of retail trade in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsional'nogo torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, 1. 30–43 [in Ukr.].
10. *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management]; za red. A. A. Mazaraki. Kharkiv : Folio, 2014. 846 p. [in Ukr.].
11. *Aktual'ni problemy teoriiy ta praktyky opodatkovannya : monohrafiya* [Actual problems of theory and practice of taxation]; za red. A. M. Novyts'koho, V. V. Lysenka, K. I. Shvabiya Irpin' : Vydavnytstvo Natsional'nogo universytetu DPS Ukrayiny, 2013. 558 p. [in Ukr.].
12. *Andrushchenko, V. L. & Tuchak, T. V. (2013). Moral'no-etychni imperatyvy podatkov ta opodatkovannya (zakhidna tradytsiya): monohrafiya* [Moral and ethical imperatives of taxes and taxation (western tradition)]. Kyiv : Alerta, 384 p. [in Ukr.].
13. *Sidenko, V. R., Skrypnychenko, M. I., Ponomarenko, V. S., Chugunov, I. Ya. & etc. (2017). Instytutysiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Institutional transformation of the financial and economic system of Ukraine in the conditions of globalization]; za red. V. R. Sidenka. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 648 p. [in Ukr.].
14. *Sokolovs'ka, A. M. (2004). Podatkova systema derzhavy: teoriya i praktyka stanovlennya* [The tax system of the state: the theory and practice of formation]. Kyiv : Znannya-Pres. 454 p. [in Ukr.].

15.Chughunov, I. Y., Pavelko, A. V., Kanjeva, T. V. & etc. (2015). *Derzhavne finansove rehuljuvannja ekonomichnykh peretvorenj* [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine. 376 p. [in Ukr.].

16.Erokhyna, E. A. (1999). *Teoryya ekonomycheskoho rozvytyya: systemno-synerhetycheskyy pokhod* [Theory of economic development: a system-synergy campaign]. Tomsk : Yzd-vo Tomskoho un-ta. 160 p. [in Rus.]

17.Chuhunov, I. Ya. (2003). *Biudzhetnyi mekhanizm rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku: monohr* [Budgetary mechanism of regulation of economic growth]. Kyiv : NIOS. 488 p. [in Ukr.].

18.Horbulin, V. P. & Kachyns'kyi, A. B. (2010). *Stratehichne planuvannya: vyrishennya problem natsional'noyi bezpeky: [monohrafiya]* [Strategic Planning: Solving National Security Issues]. Kyiv : NISD. 288 p. [in Ukr.].

19.Mazaraki, A. & Mel'nyk, T. (2011). *Suchasni tendentsiyi ta chynnyky rozvytku zovnishn'oyi torhivli Ukrayiny*. [Modern Trends and Factors of Development of Foreign Trade of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, 2. 5-14 [in Ukr.].

20.Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://www.minfin.gov.ua/> [in Ukr.].

21.Hrabchuk, O. M. & Lysyak, L. V. (2018). *Dzherela formuvannya finansovykh resursiv derzhavnoho sektora ekonomiky Ukrayiny* [Sources of formation of financial resources of the state sector of economy of Ukraine]. *Biznes Inform*, 8. 165-170 [in Ukr.].

22.Kraus, N. M. (2016). *Parahenez instytutiv rozvytku ta instyutsional'na komponenta paradyhmy innovatsiynoho zrostannya* [Paragenesis of development institutes and the institutional component of the innovation paradigm]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4734> [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Нікітишин Андрій Олександрович, кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
e-mail: nikitishinao@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7951-4017
Researcher ID: M-5504-2016

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Никитишин Андрей Александрович, кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры финансов Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина
e-mail: nikitishinao@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Nikitishin Andriy, Ph.D., Associate Professor, Doctoral of the Department of Finance Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
19, Kyoto street, Kyiv, 02156, Ukraine
e-mail: nikitishinao@ukr.net

УДК 336.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-40-155-165>

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «БЮДЖЕТ ДЛЯ ГРОМАДЯН» У ВІТЧИЗНЯНУ ПРАКТИКУ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

Перчук О. В.

Предмет дослідження. Реформування публічних фінансів в Україні передбачає реалізацію заходів з підвищення відкритості та прозорості бюджетної системи. Предметом дослідження виступає роль та місце «бюджету для громадян» в умовах реформування системи публічних фінансів.

Метою статті є обґрунтування концепції «бюджету для громадян» та дослідження умов та практики її запровадження у вітчизняну сферу публічних фінансів.

Методологія проведення роботи. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, в тому числі системний, структурний та порівняльний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Зміна та трансформація поняття громадянство призвела до появи нового підходу щодо надання суспільних послуг, орієнтованого на громадян. Як наслідок цього, сформувалася нова концепція в сфері публічних фінансів, центральним елементом якої стало поняття бюджету для громадян. Бюджет для громадян забезпечує участь громадян у процесі формування бюджету, служить інструментом прозорого використання публічних коштів, надає можливість участі громадян у процесах бюджетування. Бюджет для громадян є одним з основних інструментів, які можуть використовувати центральні та місцеві органи влади для забезпечення прозорості та участі громадян.